

УДК 338.43

Ю. Ю. Юрченко

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ «РЕСУРСНОЇ ПАСТКИ» СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто вплив ресурсного достатку на розвиток економіки країн, структуру їхнього виробництва. З'ясовано поняття «ресурсна пастка» для характеристики ситуації в сільському господарстві України. Наведено основні загрози, які впливають на економіку країн з багатими природними ресурсами, проаналізовано наслідки «ресурсної пастки» та її «місцевий колорит» в Україні. Узагальнено схему поетапного виходу з «ресурсної пастки», наголошено на ролі держави в реальній підтримці продовольчого сектору економіки.

Ключові слова: ресурсна пастка, сільськогосподарське виробництво, природні ресурси, додана вартість, державна підтримка.

Summary. The influence of resource abundance on the development of the economy of the countries, the structure of their production is considered. The term «resource trap» is being clarified to characterize the situation in Ukrainian agriculture. The main threats affecting the economy of countries with rich natural resources are presented, the consequences of the «resource trap» and its «local color» in Ukraine are analyzed. The scheme of step-by-step exit from the «resource trap» is generalized, the role of the state in real support of the food sector of the economy is emphasized.

Key words: resource trap, agricultural production, natural resources, value added, government support.

DOI : 10.33783/1977-4167-2020-47-1-38-43

Постановка проблеми. У 2019 р. Всесвітній банк провів технічне оцінювання агропромислового потенціалу України. Експерти зазначили суттєвий економічний, просторовий і соціальний внесок сільськогосподарського сектору в економіку України. Останніми роками обсяг сільськогосподарської продукції займає близько 10 % від ВВП; 18 % офіційної зайнятості населення; 42 % від загального обсягу експорту [1].

Відзначається також і величезний потенціал зростання цього сектору, зміцнення життєздат-

ності сільських районів шляхом подальшої диверсифікації виробництва. Разом з тим потрібно зазначити, що темпи зростання населення планети значно випереджають збільшення орних площ і при незмінності положення це призведе до відносного дефіциту останніх. Тому необхідно забезпечити умови для розвитку переробної агропромисловості і реалізовувати готову продукцію з високою доданою вартістю, інакше сільському господарству не уникнути «ресурсної пастки». А судячи з аналітичних даних Світового банку і

© Ю. Ю. Юрченко, 2020

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Юрченко Ю. Ю. Соціально-економічні наслідки «ресурсної пастки» сільськогосподарського виробництва України. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2020. № 1 (47). С. 38–43.

References (APA):

Yurchenko Yu.Yu. (2020). *Sotsialno-ekonomichni naslidky «resursnoi pastky» silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy* [Socio-economic consequences of the «resource trap» of agricultural production of Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (47), 38–43 (in Ukr.).

даних статистики зовнішньої торгівлі, обсягів і структури експорту, імпорту, сальдо — Україна саме в ній і знаходиться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні і вітчизняні автори періодично звертаються до теми впливу ресурсного достатку на деіндустріалізацію, особливості економічного та політичного стану. Явище це має кілька назв: «ресурсне прокляття», «парадокс достатку», «голландська хвороба», «ефект Гронінгена», «ресурсні пастки». Узагальнюючою характеристикою цього явища в економічній літературі називають закономірність, за якої багаті ресурсами країни в соціально-економічному відношенні менш успішні, ніж бідніші ресурсами держави.

Тематика досліджень учених містить такі основні аспекти:

- вплив ресурсозалежності на якість інститутів [2];
- систематизація наукових підходів до виявлення наслідків природного достатку [3];
- гіпотеза про прямий взаємозв'язок між сировинним експортом і політичною нестабільністю [4];
- досліджується досвід країн, які уникли негативного впливу цього ефекту і ґрунтуючись на їх досвіді, пропонується своє бачення економічної політики запобігання його прояву [5];
- розглядається прояв явищ «голландська хвороба» і «ресурсне прокляття» та шляхи ліквідації структурних дисбалансів економіки країни [6];
- розглядається національне багатство країни в контексті ресурсних пасток, наголошується на тому, що природний капітал неправомірно зводити лише до паливно-енергетичних ресурсів [7];
- зазначається, що сировинний характер економіки зумовлює серйозні збої в економіці, розкриває системні ризики, наголошується на безперспективності рентоорієнтованих економічних систем, потреби їх неоіндустріалізації [8];
- аналізуються кореляційні залежності рівня ВВП від обсягів випуску продукції чорної металургії та вирощування зернових і зернобобових культур [9].

Дослідники ефекту «ресурсної пастки» згадують про вченого Річарда М. Ауті, який одним з перших звернув увагу на суперечливий результат від наявності і відсутності в країнах природних багатств, порівнюючи рівень розвитку економік цих країн. Він назвав цей суперечливий результат «прокляттям ресурсів» [10].

Ауті зазначав, що відставання багатих природними ресурсами країн, що розвиваються, за порівняно з країнами з нестачею ресурсів з 1960-х років корениться в різкій розбіжності в структурі виробництва цих країн. У багатих природними ресурсами країнах була розвинена спеціалізована структура виробництва (основна пастка)

практично у всіх випадках, тоді як в країнах з дефіцитом ресурсів проводилася послідовна диверсифікація економіки. Темпи накопичення виробленого капіталу, навичок та інституційного капіталу, а також справжні норми заощаджень знаходяться у зворотній залежності від природних ресурсів [11]. Як бачимо, усі перелічені визначення так чи інакше вказують на залежність економіки від природних багатств і відображають наслідки орієнтації економіки на експорт ресурсів. На наш погляд, в нинішніх умовах розвитку економіки України найбільш прийнятною характеристикою ситуації в сільському господарстві є термін «ресурсні пастки». Порівняно, наприклад, з «ресурсним прокляттям», яке психологічно асоціюється з непереборним бар'єром, він має більш конструктивне забарвлення і гіпотетично припускає потенційний комплекс стабілізуючих ситуацію заходів. При цьому «ресурсні пастки» слід розглядати, враховуючи усі природні багатства, у числі інших і орні землі, про які згадував і Річард Ауті [11].

Наявна інфраструктура, географічна доступність світових ринків, зростаюче населення планети, а відповідно і попит на продукти харчування, зростаючі доходи, що дозволяють змінити раціон харчування на користь екопродукції, більш якісних і різноманітних товарів — фактори, що забезпечують провідну роль України в постачаннях продовольства. З огляду на це **метою** дослідження є аналіз соціально-економічних наслідків «ресурсної пастки» та шляхи виходу з неї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Резюмуючи представлені в дослідженнях вчених наслідки «ресурсного прокляття», сформулюємо основні загрози, які можуть впливати на економіку країн з багатими природними ресурсами:

- уповільнена реакція на проведення реформ. Багатство ресурсів спричиняє зниження значущості реформ. Повільна реакція підсилює втрату продукту і підвищує ризик корупції в політиці. Уповільнення економічних реформ тісно пов'язане з обмеженнями в політичній реформі і корумпованим пошуком ренти з боку чиновників, що роз'їдає соціальний інституційний капітал [11];

- деіндустріалізація економіки;
- авторитарні тенденції;
- масова корупція;
- неефективні кадри в державному секторі економіки, де «низька зовнішня конкуренція обумовлює зниження вимог до якості трудових ресурсів, депрофесіоналізацію держапарату і корпоративного управління» [8];

- природні багатства врешті «витісняють» з країни інтелектуальний капітал. У результаті в державі формується «невисокого рівня людський капітал, який не пред'являє попит на демокра-

тичні інститути громадянського суспільства» [8]. Цей факт також сприяє виникненню і зміцненню авторитаризму;

- авторитарна влада стимулює «рентоорієнтовану поведінку господарюючих суб'єктів», лобіює інтереси монополістів — надрокористувачів у привласненні рентних доходів і «хижацької експлуатації національних природних ресурсів». Відбувається класичне зрощування інтересів влади та комерційних інтересів [8];

- доступ вузького кола корупційних елементів до природних багатств і, як результат, непомірне їх збагачення і високий ступінь розшарування суспільства;

- незаконне збагачення призводить до виведення капіталу з країни;

- інвестиційні потоки прагнуть у сировинну економіку, в сировинне виробництво. Це відбувається на шкоду обробної промисловості, високотехнологічним виробництвам;

- відсутність державного інтересу, інтересу інвесторів до розвитку обробної промисловості веде до нарощування темпів імпорту продукції, і, в результаті, як правило, негативного сальдо балансу зовнішньої торгівлі;

- авторитарно-олігархічний режим, що виник завдяки рентоорієнтованій економіці, контролює силовий блок, що пригнічує внутрішнє протистояння громадянського суспільства, спрямовує в потрібний вектор інформаційний простір, формує «правильні» опозиційні сили і т. д.;

- у країні складається «медіократичне суспільство» із середнім інтелектуальним потенціалом, низьким рівнем запиту на демократичні інститути і інноваційну активність, низькою якістю державного менеджменту [8];

- макроекономічні наслідки такої державної організації структури економічного виробництва в найгіршому випадку ведуть до деформації економічного розвитку, економічного спаду, «згорання» правлячими елітами демократичних інститутів, численних конфліктів і громадянських воєн» [6].

Отже, «ресурсний фундамент» економіки апіорі не веде до «створення високотехнологічної надбудови». Тільки грамотна державна політика стосовно природних ресурсів може зробити країну процвітаючою і забезпечити сталий розвиток, займати перші місця в рейтингу ООН за Індексом розвитку людського потенціалу, «спростовуючи тим самим уявлення про фатальність сировинного прокляття». До таких, найбільш конкурентоспроможних економік світового господарства, які експортують сировину, сьогодні входять: Австралія (залізна руда, вугілля), Канада (залізна руда, кольорові метали, ліс, вугілля), Норвегія (нафта, газ), Фінляндія, Швеція (ліс і лісоматеріали), ПАР (кольорові і дорогоцінні метали, алмази)»

[3]. Україна також належить до країн, багатих на природні ресурси, і, виходячи з реальності, також не минула «ресурсної пастки». Багаті надра (майже 1 трлн м³ розвіданих запасів газу, біля 200 млн тонн нафти, вугілля, уран, залізна й марганцева руда, титан, бурштин, низка родовищ берилію, літію та інших корисних копалин, за які точиться тиха боротьба) [12]. Сільськогосподарські угіддя становлять 41489,3 тис. га (68,7 % до загальної площі), ліси та інші лісовкриті площі — 10674,9 тис. га (17,7 % до загальної площі). Ріки, озера, лимани, моря, заповідники та природні національні парки — 1997,4 тис. га (усього — 73), у тому числі: природні — 19 (206,6 тис. га) біосферні — 5 (479,1 тис. га), національні природні парки — 49 (1311,7 тис. га) [13].

Відтак економісти констатують, що з 1994 р. Україна — сировинний додаток передових країн світу; її надра, які є власністю народу — гаманець купки олігархів — «творців та носіїв поняття «ресурсне прокляття»» [14].

Доводиться визнати, що в країні з передовими показниками з експорту зернових, відзначається занепад тваринництва, переробної промисловості. А значить немає нових робочих місць, не створюється додана вартість. Більш того, зростання експорту зерна «лише розширило можливість подальшого сповзання національної економіки у фазу сировинної рецесії. При цьому виснажено і хімізовано ґрунти, не вносяться органічні добрива. Тобто обкрадаються не тільки нинішні, а й наступні покоління». Лави творців «ресурсного прокляття» розширюють охочі до бурштину. В країнах-сусідах, де він теж є, щоб запобігти нищенню природи, його видобування заборонила держава [12].

Причому в Україні існує власна версія «ресурсного прокляття», з «місцевим колоритом»: за наявності значних запасів природних ресурсів не організований належним чином їх видобуток. Частина свердловин законсервована, інші взагалі не розроблялися. «Спецдозволи на розробку газу опинилися в руках корумпованих політиків, пов'язаних із ними олігархів та сумнівних компаній, про власників яких нічого не відомо. Багато з них узагалі не ведуть на родовища жодних робіт» [12]. Низка експертів висловлює припущення, що пов'язані з іншими країнами-конкурентами бізнесмени купують наші родовища для того, щоб їх не розробляли. Ще, наприклад, ситуація з ураном, за запасами якого Україна посідає 12-е місце у світі. При цьому «свою атомну енергетику ми забезпечуємо ураном власного видобутку лише на 40 %. Більшість уранових родовищ держава не розробляє — бракує грошей. А приватним інвесторам, прихід яких міг би оживити галузь і змінити ситуацію на краще, спецдозволів на розвідку й видобуток поки що не дають» [12].

Україна займає останні позиції за показниками доданої вартості у розрахунку на одного робітника і на 1 га серед низки країн. Експерти Всесвітнього банку порівняли додану вартість у розрахунку на одного працівника і на один гектар за деякими «країнами-компараторами» Європи. Рейтинг доданої вартості в розрахунку на одного працівника виглядає так: Латвія, Словенія, Хорватія, РФ, Португалія, Білорусь, Болгарія, Македонія, Сербія, Польща, Румунія, Україна. В розрахунку на 1 га: Словенія, Хорватія, Португалія, Сербія, Польща, Македонія, Румунія, Білорусь, Україна, РФ [1].

У результаті низької доданої вартості Всесвітній банк оцінює втрачені доходи нашої економіки щорічно близько 8 млрд дол. США від експорту. І якщо Україна знаходиться на вершині світових експортних графіків по деяких товарах (пшениця, кукурудза, соняшникова олія), то вона займає лише 24-е місце за вартістю експорту сільськогосподарської продукції загалом, у тому числі 33-є з експорту живих тварин і 36-е по групі вівці і кози. Наслідки «ресурсної пастки» підтверджує і той факт, що на сільське господарство припадає лише близько 6 % від загального обсягу капітальних вкладень у середньому за останнє десятиліття. Справедливості заради слід зазначити, що їх обсяг щорічно збільшується, але вони ніколи не перевищували 1,9 % від загального їх обсягу [1].

Українські експортери мають обмежений доступ до ринку часто через невідповідність санітарним і фітосанітарним стандартам, стандартам безпеки харчових продуктів. Витрати на логістику також залишаються високими, наприклад, вартість переміщення зерна з ферм у портах на 40 % вище, ніж у Франції чи Німеччині. Високі витрати на логістику України зумовлені переважним використанням автомобільного і залізничного транспорту для перевезення сільськогосподарської продукції [1].

«Ресурсна пастка» відбивається також на якості земель. Так, чорноземами вважаються землі, де вміст гумусу становить 2,5 % і більше. Рівень цей необхідно підтримувати. Однак в Україні цього не відбувається з 2000 р. : вміст гумусу в українських ґрунтах за цей період знизився з 3,36 % до 3,14 %. Середній рівень внесення добрив становить 42 кг на гектар, а в Польщі, наприклад, 183 кг [15]. Як наслідок — низька врожайність і неефективне використання ґрунтів. За даними Світового банку [15], врожайність зернових (для коректності порівняння ми наводимо дані за 2014 довоєнний рік) становила в Україні 4,4 т на 1 га, в той же час у країнах ЄС — 5,7 тонни на 1 га, в Китаї — 5,9, в США — 7,6, у Німеччині — 8,1 і т. д. До речі, як показали розрахунки, якби врожайність наших земель була б як у Німеччині, то при колосальних

площах ми могли б прогодувати півмільярда осіб. Це все нинішнє населення Євросоюзу, наприклад [15].

Отже вирішення проблем «ресурсних пасток» на поверхні. Необхідна переорієнтація на високотехнологічні сегменти ринку, перехід до більш складних моделей участі в глобальних виробничо-збутових мережах. У нашому уявленні схема поетапного виходу з «ресурсної пастки» повинна бути такою:

I етап — сировинна продукція;

II етап сировинна продукція + первинна обробка сировини;

III етап — повна обробка сировини + надання послуг;

IV етап — готова продукція + інноваційна діяльність.

Час для проходження етапів залежить від наявності виробничих потужностей і перспектив їх розвитку. Однак у будь-якому випадку процес не повинен бути тривалим. Для цього необхідне розуміння раціонального ефективного господарювання для конструктивних зрушень в економіці, наявність мотивації у владних структур до інноваційного прориву, до технологічного процесу. В іншому випадку є ризик, що «ресурсна пастка» обернеться реальним «ресурсним прокляттям». Тому необхідно:

— посилення державної допомоги сільському господарству. Експерти Світового банку стверджують, що реальною підтримкою держави наділені тільки великі підприємства. Близько 40 % середніх і малих фірм не знають навіть про існування будь-яких державних програм підтримки [1];

— контроль за розподілом державної підтримки продовольчого сектору і вдосконалення контролю ефективності цієї підтримки;

— суворе дотримання стандартів безпеки харчових продуктів;

— ефективна логістика перевезень (транспортна і портова), інфраструктура; відновлення ефективного водного транспорту;

— забезпечення стабільного клімату для інвестицій у продовольчий сектор, його інфраструктуру;

— модернізація сільськогосподарського виробництва;

— ефективні фінансові інструменти підтримки агропромислового виробництва, в тому числі страхування аграрних ризиків.

Висновки.

1. Україна належить до країн, багатих на природні ресурси.

2. У нинішніх умовах розвитку економіки України найбільш прийнятною характеристикою ситуації в сільському господарстві є термін «ресурсні пастки». При цьому «ресурсні пастки» слід

розглядати, враховуючи всі природні багатства, у числі й орні землі.

3. «Ресурсний фундамент» економіки апіорі не веде до «створення високотехнологічної надбудови».

4. Тільки грамотна державна політика стосовно до природних ресурсів може зробити країну процвітаючою і забезпечити сталий розвиток.

5. Для цього необхідне розуміння раціонального ефективного господарювання для конструктивних зрушень в економіці, наявність мотивації у владних структур до інноваційного прориву, до технологічного процесу.

6. В іншому випадку є ризик, що «ресурсна пастка» обернеться реальним «ресурсним прокляттям».

Змістовне наповнення етапів виходу з «ресурсної пастки» з урахуванням особливостей національної економіки буде предметом подальших наукових досліджень.

Література

1. Ukraine. Accelerating private investment in agriculture : Program for results (P166941)/ Technical assessment. April 26, 2019 World Bank. URL : <http://documents.vseirnybank.org/curated/ru/238711557175906494/pdf/Final-Technical-Assessment-Accelerating-Private-Investment-in-Agriculture-Program-P166941.pdf>

2. Мишура А. В. Ресурсозависимость и качество институтов в регионах России. *Журнал Новой экономической ассоциации*. 2010. №6. С. 82–96.

3. Ховавко И. Ю., Шведов К. И. «Ресурсное проклятие»: обзор точек зрения. Государственное управление. 2017. № 64. URL : [http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2017/vipusk_64._oktjabr_2017_g./materiali_v_moskovskogo_ekonomicheskogo_foruma_\(30_31_marta_2017\)/khovavko_shvedov.pdf](http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2017/vipusk_64._oktjabr_2017_g./materiali_v_moskovskogo_ekonomicheskogo_foruma_(30_31_marta_2017)/khovavko_shvedov.pdf).

4. Козюк В. Ресурсне прокляття: роль слабких інститутів та кроні-секторів. *Ідеологія і політика*. 2018. № 1 (9). С. 68–102. URL : [https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11/2018_%201.%206.%20UKR.%20Koziuk%20Dluhopolski.%20Demodernization_\(%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B5\).pdf](https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11/2018_%201.%206.%20UKR.%20Koziuk%20Dluhopolski.%20Demodernization_(%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B5).pdf).

5. Мокрій О. Г. Економіка аграрної галузі України: «прокляття ресурсів». *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 5 (1). С. 49–53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_5%281%29__14.

6. Червяков І. М. Фактори уповільнення економічного зростання: «голландська хвороба», «прокляття ресурсів» та шляхи їх подолання. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 274. С. 233–236.

7. Бондарь А. В. Природный капитал Республики Беларусь в контексте ловушки «ресурсного

проклятия». *Материалы IX Международной научно-практической конференции «Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость»*. Минск : БГЭУ, 2016. Т. 1. С. 60–61. URL : http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/28816/1/Bondar_A._V._s._60_61.pdf.

8. Даниленко Л. Н. Рентно-сырьевая экономика России и проблемы ее трансформации : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01/ Л. Н. Лизун. Псков, 2014. 359 с. URL : <https://disser.spbu.ru/disser/2/disser/danilenko.pdf>.

9. Колодій С. Ю., Гаряга Л. О., Руденко М. В. Розвиток економіки України: «ресурсне прокляття» по-українськи чи наслідок постсоціалістичної трансформації. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 7–8 (1). С. 36–39. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2015_7-8%281%29__10.

10. Auty Richard M. Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=uMCIAgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbg_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

11. Auty Richard M. Resource Abundance and Economic Development. Improving the Performance of resource-rich countries. Oxford University Press, 2001. Retrieved from <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/rfa44.pdf>.

12. Казанський Д. Ресурсне прокляття. Чому природні ресурси досі не зробили Україну багатію. *Тиждень. UA*. 2018. URL : <https://tyzhden.ua/Economics/222019>.

13. Україна за 2018 рік. Статистичний щорічник. К. : Державна служба статистики України, 2019. 482 с. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf.

14. Петрушенко М. Для кого «ресурсне прокляття» — рідна мати. *Урядовий кур'єр*, 5 січня 2017. URL : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/dlyakogo-resursne-proklyattya-ridna-mati>.

15. Украина — супергерой на мировом рынке продовольствия 2100 года (ну почти). URL : <https://businessviews.com.ua/ru/economy/id/ukraina-supergeroj-na-mirovom-rynke-prodovolstvija-2100-goda-nu-pochti-1613>.

16. Всемирный банк реконструкции и развития. Торговля как инструмент развития в эпоху глобальных производственно-сбытовых цепей 2020. URL : <https://roscongress.org/materials/doklad-o-mirovom-razvitii-2020-torgovlya-kak-instrument-razvitiya-v-epokhu-globalnykh-proizvodstvenn>.

References

1. World Bank (2019). [Ukraine. Accelerating private investment in agriculture] (Program for results (P166941) / Technical assessment). Retrieved from <http://documents.vseirnybank.org/curated/ru/238711557175906494/pdf/Final-Technical-As>

essment-Accelerating-Private-Investment-in-Agriculture-Program-P166941.pdf (in Eng.)

2. Myshura, A. V. (2010). *Resursozavysymost y kachestvo ynstytutov v rehyonakh Rossyy* [Resource Dependence and the Quality of Institutions in the Russian Regions]. *Zhurnal Novoi ekonomicheskoi asotsyatsyi*, 6, 82–95 (in Rus.)

3. Khovavko, Y. Yu., Shvedov K. Y. (2017). «Resursnoe proklyatie»: obzor tochek zreniya [«Resource Curse»: a review of points of view] *Hosudarstvennoe upravleniye*, 64. (in Rus.) Retrieved from [http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2017/vipusk_64_oktjabr_2017_g./materiali_v_moskovskogo_ekonomicheskogo_foruma_\(30_31_mart_2017\)/khovavko_shvedov.pdf](http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2017/vipusk_64_oktjabr_2017_g./materiali_v_moskovskogo_ekonomicheskogo_foruma_(30_31_mart_2017)/khovavko_shvedov.pdf).

4. Koziuk, V. (2018). *Resursne proklyattia: rol slabkykh instytutiv ta kroni-sektoriv* [The Resource Curse: The Role of Weak Institutions and the Crown Sector]. *Ideolohiia i polityka*, 1 (9), 68–102 (in Ukr.). Retrieved from [https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11/2018_%201.%206.%20UKR.%20Koziuk%20Dluhopolski.%20Demodernization_\(%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B5\).pdf](https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11/2018_%201.%206.%20UKR.%20Koziuk%20Dluhopolski.%20Demodernization_(%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B5).pdf)

5. Mokrii, O. H. (2017). *Ekonomika ahrarnoi haluzi Ukrainy: «proklyattia resursiv»* [Ukraine's agrarian economy: «resource curse»] *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 5, 49–53 (in Ukr.). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_5_281_29_14.

6. Cherviakov, I. M. (2014). *Faktory upovilnennia ekonomichnoho zrostantia: «hollandska khvoroba», «proklyattia resursiv» ta shliakhy yikh podolannia* [Factors for slowing economic growth: «Dutch disease», «resource curse» and ways to overcome them]. *Kultura narodov Prychernomoria*, 274, 233–236 (in Ukr.).

7. Bondar, A. V. (2016). *Pryrodnyi kapital Respublyky Belarus v kontekste lovushky «resurnoho proklyattia»* [The natural capital of the Republic of Belarus in the context of the «resource curse» trap]. *IX International Scientific and Practical Conference «Economic Growth of the Republic of Belarus: Globalization, Innovation, Sustainability»*. Mynsk, BGEU Publ (in Ukr.). Retrieved from http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/28816/1/Bondar_A_V_s_60_61.pdf.

8. Danylenko, L. N. (2014). *Rentno-sirevaia ekonomika Rossyy y problemi ee transformatsyi* [Raw materials economy of Russia and the problems of its transformation] (Abstract of Grand PhD thesis,

Donetsk National University). Pskov, Russia (in Rus.).

9. Kolodii, S. Yu. (2015). *Rozvytok ekonomiky Ukrainy: «resursne proklyattia» po-ukrainsky chy naslidok postsotsialistychnoi transformatsii* [Ukraine's economic development: a «resource curse» in Ukrainian or a consequence of post-socialist transformation]. *Ekonomichnyi chasopys—XXI*. 7–8.36–39 (in Ukr.).

10. Auty Richard M. Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=uMCIAGAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

11. Auty Richard M. Resource Abundance and Economic Development. Improving the Performance of resource-rich countries. Oxford University Press, 2001. Retrieved from <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/rfa44.pdf>.

12. Kazanskyi, D. (2018). *Resursne proklyattia. Chomu pryrodni resursy dosi ne zrobyly Ukrainu bahatou* [Resource curse. Why natural resources have not yet made Ukraine rich]. *Tyzhden. UA*. Retrieved from <https://tyzhden.ua/Economics/222019> (in Ukr.).

13. The State Statistics Service of Ukraine (2019). *Ukraine for 2018. Statistical Yearbook*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm (in Ukr.).

14. Petrushenko, M. (2017). *Dlia koho «resursne proklyattia» — ridna maty* [To whom is the «resource curse» a native mother]. *Uriadovyi kurier*. 2017 Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/dlyakogo-resursne-proklyattia-ridna-mati/> (in Ukr.).

15. *Ukrayna — superhero na myrovom rynke prodovolstva 2100 hoda (nu pochty)* [Ukraine is a superhero in the 2100 world food market (almost)]. Retrieved from <https://businessviews.com.ua/ru/economy/id/ukraina-supergeroj-na-mirovom-rynke-prodovolstva-2100-goda-nu-pochty-1613> (in Ukr.).

16. The World Bank. International Bank for Reconstruction and Development (2019). *Doklad o myrovom razvytyi 2020: Torhoviia kak ynsrument razvytyia v epokhu hlobalnikh proyzvodstvenno-sbstovskh tsepei 2020* [World Development Report 2020: Trade as a Development Tool in the Age of Global Value Chains 2020]. Retrieved from <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/909691570785567408/pdf/Overview.pdf> (in Ukr.).